

ДО 100-РІЧЧЯ ПОДІЙ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РОКІВ

УДК 930.253:94|(477.64)“1917”

В. О. БОНДАР, О. Г. ВЕЛИЧКО, І. В. КОЗЛОВА*

ОЛЕКСАНДРІВСЬК. РІК 1917. ПОДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА ЗАПОРІЖЖІ (за документами Державного архіву Запорізької області)

Здійснено аналіз подій періоду Української національної революції на Запоріжжі. Представлено добірку архівних документів, що характеризують процес створення та становлення українських органів влади на Запоріжжі.

Ключові слова: Українська національна революція; Олександрівський повітовий з'їзд; Олександрівська міська управа; Олександрівська Українська військова рада; Українське товариство “Просвіта”; вільне козацтво.

Століття тому припинила існування Російська імперія. На руїнах “тюрми народів” мали б постати незалежні національні держави, проте в результаті більшовицького жовтневого перевороту 1917 р. та тривалої громадянської війни на теренах колишньої імперії постала нова – Радянський Союз. Та все ж українці намагалися використати свій шанс на вільне життя у власній державі. Як тонко підмітив один із політиків тієї доби О. Шульгин: “Україні довелось вести своє державне будівництво серед нечуваних обставин, на руїнах знесленої Росії, на руїнах світової війни”¹.

1917 рік, мабуть, як жоден інший в історії царської Росії, був насичений доленосними подіями для народів, які населяли її простори: падіння самодержавства і створення Тимчасового уряду, демократизація суспільно-політичного життя, “Корніловський заколот”, більшовицький жовтневий переворот, початок громадянської війни в колишній імперії.

Напередодні Першої світової війни в повітовому місті Олександрівську Катеринославської губернії (нині м. Запоріжжя – обласний центр України) налічувалося 67 тис. жителів, працювали 47 промисло-

---

* *Бондар Віталій Олександрович* – головний спеціаліст з режимно-секретної роботи Державного архіву Запорізької області;

Величко Олена Григорівна – начальник відділу інформації та використання документів Державного архіву Запорізької області;

Козлова Ірина Валентинівна – заступник начальника відділу інформації та використання документів Державного архіву Запорізької області.

вих підприємств: з них – 2 залізничні майстерні і 15 великих заводів, діяли 6 лікарень, 9 аптек і 10 аптекарських магазинів. У місті було 3 бібліотеки, театр, виходило дві газети російською мовою і одна – німецькою. Олександрівськ був одним із центрів сільськогосподарського машинобудування та торгівлі товарним хлібом на півдні царської Росії. Проте участь Російської імперії в Першій світовій війні здійснила свій негативний вплив на стан як міського господарства, так і торгово-промислового потенціалу Олександрівська на початку 1917 р. Війна, що тривала вже третій рік, набувала затяжного характеру і вимагала все більшої кількості людських і матеріальних ресурсів, потреби фронту стали пріоритетними в житті всієї держави. Інфляція, безробіття, дефіцит товарів першої необхідності та неспроможність царської влади вирішити ці та інші нагальні проблеми в державі призвели до суспільно-політичного вибуху, який і поховав Російську імперію.

Як відомо, 2 березня, після багатотисячних страйків та мітингів робітників і солдатів петроградського гарнізону, Микола II зрікся влади. Державна Дума і виконком Петроградської ради сформували Тимчасовий уряд, який повинен був діяти до скликання Установчих зборів. Особлива увага приділялася необхідності демократизації установ земського і міського самоврядування, а головне, для підтримки нової влади на місцях рекомендувалося створювати ради об'єднаних громадських організацій і їхні виконавчі комітети. Проте кардинальних змін у системі управління державою не сталося. На всі українські губернії поширювалася влада центральних міністерств і відомств Тимчасового уряду, представниками якого були губернські та повітові комісари.

Вже 3 березня 1917 р. був створений Катеринославський тимчасовий губернський виконавчий комітет громадських і робітничих організацій, а згодом, 5 березня, Олександрівська міська управа отримала телеграфом повідомлення голови комітету К. Гесберга про необхідність створення подібного комітету в Олександрівську. У свою чергу Олександрівська управа запропонувала населенню обрати від громадських, робочих, кооперативних та інших організацій по одному або два представники для участі в зборах щодо заснування Олександрівського міського громадського комітету, які планувалося провести 8 березня 1917 р. у приміщенні міської управи². В результаті 108 делегатів від 37 громадських організацій і 54 делегати від Ради робітничих і солдатських депутатів сформували Олександрівський виконавчий комітет громадських організацій³.

Падіння самодержавства сприяло процесу національного відродження “окраїн імперії”. В Україні поряд з органами Тимчасового уряду, радами (комітетами) об'єднаних громадських організацій, радами робітничих і солдатських депутатів та органами місцевого самоврядування діяли також і українські національні організації. Створена 4 березня

1917 р у Києві представниками українських партій і громадських організацій Центральна Рада очолила національно-визвольний рух в українських губерніях. Український національний конгрес, який проходив 6–8 квітня 1917 р. у Києві, фактично наділив Раду повноваженнями представницького органу українського народу. Отримавши підтримку конгресу, Центральна Рада постановила для захисту національних і політичних прав українського народу створити на місцях губернські, повітові, а в великих містах – міські українські ради з представників політичних партій, громадських і культурно-просвітницьких об'єднань у кількості 70–80 осіб у кожній⁴.

На засіданні повітового з'їзду 20 серпня за участю представників більшості волостей Олександрівського повіту, українських соціалістичних партій та громадських організацій, Центральної Ради була створена Олександрівська повітова рада. З'їзд визнав, що "... єдиною революційною владою на Україні є Українська Центральна Рада, поповнена вже іншими народами, що живуть на Україні, з її виконавчим органом – Генеральним Секретаріатом"⁵. Основною метою діяльності повітової ради було впровадження в життя рішень Української Центральної Ради. В Олександрівську та повіті це стало можливим лише після проголошення 6 листопада 1917 р. III Універсалу Центральної Ради, згідно з яким вся влада в Україні переходила до Центральної Ради та її уряду – Генерального секретаріату. На своєму з'їзді 5 грудня Українська повітова рада в Олександрівську постановила, що вона є правомочною владою в повіті та підпорядковується губернській та Центральній Раді в Києві відповідно. Особливо підкреслювалося, що Рада твердо стоїть на захисті усіх завоювань революції та охороні правопорядку в Олександрівському повіті⁶.

Ще раніше, 11 липня, в Олександрівську було засновано Українську військову раду. У статуті цієї організації, направленою до відома Олександрівській міській думі 11 серпня, вказувалося, що метою організації є об'єднання військовослужбовців-українців (офіцерів, солдатів, службовців та інших) для досягнення федеративно-демократичної республіки в Росії, національно-територіальної автономії України в її складі та організації українського війська⁷.

Особливу роль в стабілізації ситуації як в країні в цілому, так і в окремих її регіонах Тимчасовий уряд відводив органам місцевого самоврядування. Для цього було необхідно реформувати діяльність міських дум і територіальних земств. Першим кроком у цьому напрямку стали муніципальні вибори. Вибори до Олександрівської міської думи, що відбулися 2 липня, проводилися на пропорційній основі за партійними списками відповідно до постанови Тимчасового уряду від 15 квітня. Явка на виборах була доволі висока – 64,6% від загальної кількості виборців міста. Впевнену перемогу здобув блок РСДРП(о) (меншо-

вики) та есерів, за них проголосувало 59,2% виборців, що дало змогу делегувати 32 депутати з 52 гласних думи. До думи також пройшли єврейський безпартійний демократичний блок та український соціалістичний блок, які набрали майже однакову кількість голосів виборців та здобули право делегувати по 6 депутатів до міської думи. Натомість більшовики здобули 1,5% голосів виборців і делегували лише 1 депутата до складу думи.

Невдалий наступ російської армії на Південно-Західному фронті в червні 1917 р., бездіяльність Тимчасового уряду в соціально-економічній сфері та його курс на війну до переможного кінця призвели до ослаблення державної влади. У липні в Петрограді, а згодом і в Олександрівську, відбулися масові демонстрації і страйки робітників, що викликали політичну кризу в країні. Наприкінці серпня праві сили спробували розв'язати його силовим шляхом. Сталася подія, відома як “Корніловський заколот”, але в підсумку армія не підтримала генералів-заколотників на чолі з Верховним головнокомандувачем Л. Корніловим. Загроза революційним завоюванням на якийсь час згуртувала різні партійні і громадські організації в центрі і на місцях. Вже 29 серпня 1917 р. на міжпартійній нараді в Олександрівську був організований Комітет порятунку революції. До його складу увійшли представники “... революційних організацій, що стоять на сторожі інтересів революції”. Своїх представників до комітету делегували місцеві організації політичних партій, українських революційних організацій, військових частин, профспілок, продовольчих комітетів, міського самоврядування і земського зібрання, до його складу також увійшов комісар Тимчасового уряду. На нараді було обрано виконавчий орган з 5 осіб: міського голови М. Попова, більшовика І. Леппіка, есерів В. Соніна і М. Крилова-Мартінова, представника військової організації Воловика. Комітет діяв згідно з постановою Тимчасового уряду і мав захищати революцію “всіма наявними в його розпорядженні засобами”⁸.

Політична ситуація продовжувала погіршуватися. 21 вересня за ініціативи повітового комісара Тимчасового уряду започатковано “Комітет громадської безпеки” у складі комісара Тимчасового уряду, представників місцевого самоврядування та земства, начальника гарнізону і військових частин, президії Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів, голови виконкому громадських організацій, представників партійних організацій. Новостворений комітет мав вирішувати нагальні питання життя міста і повіту та спиратися на “всі демократичні верстви населення і соціалістичні організації”⁹.

Подальші жовтневі події засвідчили слабкі політичні позиції Тимчасового уряду Росії. 25 жовтня 1917 р. у результаті збройного перевороту уряд Керенського був повалений більшовицьким військово-революційним комітетом.

Як відомо, в Олександрівську становище більшовиків було досить слабким. Проте вже 27 жовтня вони здійснили першу спробу захопити владу в Олександрівську, частково роззброївши загони недавно створеної міліції. У відповідь на це міська дума, "...обрана на демократичних засадах всім населенням міста", постановила створити при міському управлінні комітет з охорони громадської безпеки з представників міської та земської управ, Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів, військових організацій та військових частин, соціалістичних партій і громадських організацій. Розпорядження інших організацій і осіб вважалися незаконними. Наступного дня це рішення було оголошено населенню¹⁰. Зважаючи на те, що більшовики Олександрівська не мали значної підтримки серед населення міста, вони взяли курс на підготовку збройного повстання: формували на заводах озброєні загони робітників, агітували на свій бік солдатів місцевого гарнізону. Збройні загони Центральної Ради, що закріпилися в середині листопада в Олександрівську, почали роззброювати солдат збільшовичених частин.

Перші бої за встановлення радянської влади в Олександрівську розпочалися 12 грудня 1917 р. Увечері цього дня в місто на допомогу місцевим більшовикам прибуло два ешелони моряків-чорноморців під командуванням О. Мокроусова. Матроси зайняли Південний залізничний вокзал. Для запобігання можливого збройного зіткнення між протиборчими силами міська дума прийняла рішення делегувати своїх представників на Південний вокзал до моряків і на Катерининський вокзал, де зосередилися українські війська, донські козаки і кримський ескадрон, а також до Ради робітничих і солдатських депутатів. Міський голова М. Попов закликав командування моряків не входити в місто і приступити до переговорів з українськими військами і козаками. Проте озброєний загін моряків рушив до міста, де був обстріляний українськими військами, в результаті загін був розбитий: частина моряків убита і поранена, ті що залишилися - узяті в полон. Після тривалих нічних переговорів за активної участі міського голови та представників управи, що неодноразово переривалися бойовими зіткненнями протиборствуючих сторін, увечері 13 грудня загін моряків був змушений залишити місто на умовах, запропонованих командуванням українських частин¹¹.

Олександрівська міська дума на своєму засіданні 20 грудня засудила збройний виступ чорноморських моряків і постановила скликати збори міського самоврядування з широким представництвом усіх демократичних організацій для з'ясування їхньої позиції, запобігання в подальшому збройних зіткнень у місті і викликаних ними наслідків; охорону громадської безпеки покласти на міське самоврядування, повітову Раду та Ради робітничих і солдатських депутатів. Було прийнято рішення здійснити лікування постраждалих і похорони жертв зіткнень за рахунок міської управи, а також не переслідувати учасників і винуватців збройного конфлікту¹².

Таким чином, падіння Російської імперії в 1917 р. дало новий поштовх національно-визвольній боротьбі українського народу за власну державу. Українці створили свій представницький орган – Українську Центральну Раду та її місцеві органи – повітові та губернські ради. На Запоріжжі, зокрема в Олександрівському повіті та м. Олександрівську українські владні структури, громадські організації, політичні партії діяли у тісній співпраці з органами місцевого самоврядування, відстоюючи права українського населення.

Отже, наприкінці 1917 р. Українська національна революція на Запоріжжі здобула свою першу перемогу, відбивши наступ більшовиків, проте попереду на українців чекали довгі роки виснажливої боротьби за право мати власну державу на своїй землі.

Наведені документи відтворюють революційну атмосферу 1917 р. та дають змогу краще зрозуміти процес створення та становлення українських органів влади на Запоріжжі.

Документи подаються зі збереженням стилістичних та орфографічних особливостей тогочасної мови. Пропущені та скорочені слова доповнені у квадратних дужках. Дати, якщо вони встановлені за змістом, також взяті у квадратні дужки. Без застережень лише виправлені явні помилки.

¹ Шульгин О. Політика (Державне будівництво України і міжнародні справи): статті, промови, документи. Київ, 1918. С. 17.

² Держархів Запорізької обл. (Державний архів Запорізької області). Ф. 24. Оп. 7. Спр. 572, Арк. 2.

³ Бюлетені Катеринославського тимчасового виконкому громадських і робочих організацій. 1917. 17 березня, 20 березня, 21 березня.

⁴ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: у 2-х т. Київ, 1996. Т. 1. С. 72.

⁵ Держархів Запорізької обл. Ф. Р-74. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1–3.

⁶ Там само. Ф. Р-3188. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 62а.

⁷ Там само. Ф. 24, Оп. 7. Спр. 44. Арк. 19–20зв.

⁸ Там само. Спр. 66. Арк. 2–2зв.

⁹ Там само. Арк. 4–4зв.

¹⁰ Там само. Арк. 69.

¹¹ Там само. Спр. 42. Арк. 7–8зв.

¹² Там само. Арк. 9–9зв.

№ 1

**Протокол
об'єднаного засідання українських організацій і партій
м. Олександрівська про передавання будівлі “Народного дому”
Товариству “Просвіта”**

11–20 липня 1917 р.

З ініціативи Ради Українського т-ва “Просвіта” м. Олександрівська відбулось об'єднане засідання українських організацій і партій в справі передачі “Народного дому” т-ву “Просвіта”. [...] Збори одкрив голова “Просвіти” т. Лазаренко, який докладно вияснив оскільки необхідно т-ву “Просвіта” і взагалі всім українським організаціям і партіям власне помешкання для самої широкої політичної та національно-соціальної роботи задля щастя і кращої долі нашого українського народу і що т-во “Просвіта” подало в Олександрівську міську управу прохання про передачу “Народного дому” т-ву. Після обміну думок з цього приводу, всі представники вищенаведених українських організацій і партій міста Олександрівська одноголосно постановили цим протоколом звернутись до Олександрівської міської управи з заявою, що вони найрішучіше підтримують прохання “Просвіти”, бо визнають, що революція розбивши кайдани з українського народу, відкрила перед ним широкі шляхи праці для кращої будучини України і що огнище української думки і праці повинно міститись тільки в “Народному домі”, збудованого на кошти трудового народу.

Голова засідання

О. Лазаренко

Представники українських організацій
і партій міста Олександрівська

(підписи)

Обсудив в коллегиальном заседании 20 июля с/г ходатайство Украинского товарищества “Просвита” о передаче ему Народного дома для культурных целей его, имеющих выразиться в устройстве библиотеки-читальни, в организации общедоступных украинских спектаклей, концертов, лекций и общих собраний членов “Просвита”, городская управа, принимая во внимание, что просветительные начинания городского самоуправления, просветительных, политических и профессиональных организаций, существующих в городе, должны быть достижением широких масс всех национальностей; что в данное время Народный дом занят Союзом профессиональных организаций, а в недалеком будущем там же организуется Биржа труда, деятельность которой имеет огромное значение для трудовых масс населения, и это значение еще больше увеличится по окончании войны, что остальные существующие в городе политические и просветительные организации имеют такое же право на помещения Народного дома, и общей залой его сумеют эти организации воспользоваться в известном очередном порядке, по соглашению, постановила: отказать украинскому товариществу “Просвита” в передаче ему в исключительное пользование Народного дома, пригласив товарищество избрать себе одно из свободных помещений в этом доме для устройства библиотеки и читальни; зрительным же залом и сценой пользоваться в очередь, по соглашению с другими организациями, которые уже имеются там или обратятся за разрешением таким в управу.

Державний архів Запорізької області. Ф. 24. Оп. 7. Спр. 44. Арк. 10–11. Рукопис. Оригінал.

№ 2**Витяг
зі статуту Олександрівської Української військової ради
про її завдання***[не раніше 11 липня 1917 р.]***Завдання**

1. Громада ставить своєю метою об'єднання вояків-українців, - офіцерів, солдат, військових урядовців і інших членів, даної військової одиниці на ґрунті: а) осягнення федеративно-демократичної республіки в Росії, б) національно-територіальної автономії України і в) організації українськ[ого] війська.

2. Громада бере активну участь в загальновійськовому життю і дбає про здійснення та закріплення нового військового демократичного ладу війську.

Увага: Щодо §2, громада дбає аби в комітетах (полкових чи інших) було забезпечено представництво от українців, відповідно до % кількості їх.

3. Веде працю в справі національного освідмлення українців на фронті, в тилу і флотах, в напрямку осягнення автономії України і здійснення національних прав українського народу.

Для цієї мети громада:

4. Проводить широку пропаганду, як усну, так і письменну.

5. Організує зібрання, лекції, мітинги, читання.

6. Закладає, де можна, військові демократичні товариства, клуби, бібліотеки, читальні і проводить іншу просвітню працю.

7. Влаштовує концерти, вистави, організує хори тощо.

8. Дбає про поширення серед своїх членів української літератури як військової так і загальної, газет, журналів, книжок, відозв тощо.

Увага: для останньої праці в межах можливого сама видає відозви, книжки-метелики тощо.

Військові:

9. Переводить в життя постанови Українських військових з'їздів, універсали, циркуляри, накази та розпорядження Українського військового генерального комітету, як в загальній справі українізації війська і організації його, - так і біжучих питань українського військового життя.

Зокрема громада дбає про:

10. Зведення українців вояків в окремі військові одиниці, відповідно до кількості українців в даній військовій частині. Справа зведення переводиться починаючи з найменших військових одиниць: од взводів до рот, або ескадронів; от рот до батальйонів, от батальйонів або батарей до полків або дивізіонів, од полків до дивізій, од дивізій до корпусів, од корпусів до армій.

11. Громада дбає про міцний військовий лад, порядок та дисципліну серед своїх членів, основані на свідомому розумінні військової справи та почуттю приналежності до вільного озброєного народу українського.

12. Виховує членів громади в напрямку інтересів демократії і традицій революційного національного війська, яке повинно стояти на сторожі соціально-політичних інтересів народних мас і національних прав Українського народу, а не на сторожі інтересів пануючих класів його. Зокрема виховує серед своїх членів негативне відношення до імперіалістичних змагань пануючих класів та ідей мілітаризму.

13. Дбає про найтісніші стосунки демократичні поміж офіцерством та солдатами і виховує дух вояцького братерства меж ними.

Державний архів Запорізької області. Ф. 24. Оп. 7. Спр. 44. Арк. 20. Типографський відбиток. Оригінал.

№ 3

Витяг

із протоколу засідання Олександрівського повітового з'їзду про підтримку Центральної Ради та скликання Українських установчих зборів

20 серпня 1917 р.

Після привітань зробив доклада про автономію й федерацію т. Осавул.

Ухвалена 38 голосами проти 2 утримавшихся така постанова:

“Олександрівський повітовий з'їзд, обговоривши справу проте яке правління повинна мати Російська держава після Установчих зборів, постановив:

1) що для того аби всі народи, що населяють Росію, мали змогу стати нарівні з культурними народами всього світу і утворити з ними одну братську сім'ю;

2) щоб трудовий народ усіх націй Росії вийшов з безправного стану, в якому він був до цього часу;

3) з'їзд вважає, що найкращим буде такий лад, коли Російська держава стане демократично-федеративною республікою: в цій республіці Україна повинна мати національно-територіальну автономію з забезпеченням в її межах прав національних меншостей”.

Далі прочитав доклада про Установчі збори (Учредительное собрание) т. Ю. Магалецький і додає до доклада член Ц[ентральної] Р[ади] т. І. Бондаренко.

З'їзд ухвалює таку резолюцію, внесену т. Бондаренком:

“1) для найскорішого задоволення потреб трудового люду і закріплення здобутків революції – з'їзд домагається скликання Всеросійських Установчих зборів не пізніше установленого строку – 28 листопаду (ноября);

2) для того, щоб об'єднати сили українського трудящого люду, щоб він міг твердо обстоювати свої домагання щодо устрою політичного та економічного життя держави;

3) з'їзд постановив домагатися від Ц[ентральної] Р[ади] негайного скликання Українських Установчих зборів (котрі повинні відбутись перед Всеросійськими Установчими зборами) для вироблення основ будучого ладу, земельної та інших реформ на Україні”.

Щиро зустрів з'їзд доклада члена Ц[ентральної] Р[ади] т. Овдієнка.

33 голосами проти 1 та 2 утримавшихся з'їзд ухвалив таку постанову:

“Олександрівський повітовий з'їзд:

1) рішуче протестує проти імперіалістичної політики Тимчасового Уряду (Врем[енного] правит[ельства]) щодо України;

2) з'їзд стоїть проти виділення Катеринославщини, Харківської, Херсонської та Української частини Таврії з меж автономної України;

3) в цьому вчинкові з'їзд вбачає бажання буржуазії роз'єднати сили революційної демократії так України, як і Росії;

4) цей вчинок Уряду одвертає сили від спільної будівничої роботи так на фронті, як і в тилу;

5) з'їзд визнає, що єдиною революційною владою на Україні є У[країнська] Ц[ентральна] Р[ада], поповнена вже іншими народами, що живуть на Україні, з її виконавчим органом – Генеральним Секретаріатом;

6) з'їзд визнає, що конституція України, вироблена 17 липня Ц[ентральною] Р[адою] в згоді з національними меншостями, є справедливою основою діяльності Генерального Секретаріату і повинна бути негайно затвердженою Тимчасовим Урядом;

7) всі розпорядження Ц[ентральної] Р[ади] і Ген[ерального] Сек[ретаріату] з'їзд вважає для себе обов'язковими;

8) з'їзд одобрює резолюцію губерніального селянського з'їзду в Катеринославі, що приєднався до Центральної Ради;

9) в свою чергу Олександрівській повітовий з'їзд висловлює повне довір'я Центральній Раді і піддержуватиме її всіма можливими засобами”...

Голова з'їзду
Писар

Ол-др Радомський
І. Лисенко

Державний архів Запорізької області. Ф. Р-74. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1–3. Рукопис. Копія.

№ 4

Витяг

із протоколу об'єднаного засідання Олександрівської повітової ради та українських організацій міста про з'ясування ставлення рад до українського руху і створення вільного козацтва

21 вересня 1917 р.

1. Вирішено принципово підняти питання на першому засіданні в міському Сов[іті] с[олдатських] і роб[ітничих] депутатів про те, як відносяться сов[іти] до українського руху.

т. Іванченко вносить таку пропозицію:

Об'єднане засідання всіх українських організацій м. Олександрівська пропонує міському совіту солдатських і робітничих депутатів висказатися щиро і одверто, як взагалі відносяться сов[іти] до Української Центральної Ради та її Генерального секретаріату, як ставиться сов[іт] на федеративно-демократичний устрій Росії і на відділення Катеринославщини із автономної України. Пропозиція ухвалюється зборами...

Доручається зборами підняти ці питання в Совіті т. Олефірові, котрому доручається виробити резолюцію на той час, коли сов[іт] не визнав Ц[ентральну] Р[аду].

Тов. Магалевський зауважив зборам, що коли сов[іт] стане вороже і не визнає Центральної Ради, зараз же вийти з засідання не тільки членами українських організацій, але додає т. Півень і членам української фракції совіта. Пропозиція ухвалюється зборами...

Після цього т. Магалецький читав відношення Укр[аїнського] військового генерального комітету до повітової ради за вільне козацтво. Вирішено негайно приступити до формування вільного козацтва, позаяк городу в недалекому часу загрожує анархія і бунт. Доручено товаришам, котрі працюють на заводі зараз же приступити до запису в вільне козацтво. Вирішено послати відповідь Генеральному комітетові на його запитання: заснування вільного козацтва в м. Олександрівську і його повіті необхідно, і якомога найскоріше. Таке заснування зустрине прихильність населення. Організації вільного козацтва, як такої, в повіті ще ніде немає. Повітовий комісар Олександрівського пов[іту] в розговорі з член[ом] Ц[ентральної] Р[ади] Іванченко дуже бажав такого заснування і дав згоду допомагати керівниками такої організації.

Голова зборів	(підпис)
Заступник	(підпис)
Секретар	(підпис)
Члени	(підписи)

Державний архів Запорізької області. Ф. Р-74. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 20–20зв. Рукопис. Оригінал.

№ 5

Витяг

із протоколу загальних зборів українських організацій м. Олександрівська про підготовку до Російських установчих зборів

10 листопада 1917 р.

Доклад т. Ол. Радомського “Про Російські Установчі збори, їх завдання”. Установчі збори збираються при дуже великих випадках в державі. Працюють вони скільки потрібно для установи в стороні порядку і спокою, устрій держави і інш. Сама головна задача Установчого зібрання установити державний устрій. Російська держава складається з багатьох націй (народів), а тому, щоб було вільно жити кожній із цих націй, потрібно для будучого ладу держави федеративно-демократичний устрій з автономією націй. Автономія є не відділення народу, а тільки його самовпорядкування. Централістична держава для народу тим погана, що як продукти, так і доходи кожної країни не пропорційно розподілені її росходам, а тому всі народи Росії, як України, Грузії, Латвії і др.. скажуть своє могутнє слово. Росія повинна бути тільки федеративно-демократичною республікою. Коли ми чуємо у нас, що кажуть автономія та федерація є розпад, то звернімося на захід, подивимося що там робиться: Германія за 50 літ своєї федерації наскільки піднялась [в] культурно-технічному напрямку не дивлячись що вона монархія; другий приклад, Швейцарська республіка теж дякуючи своїй федерації високо піднялась в своєму культурному напрямку; Північні Американ[ські] Сполучені Штати теж саме піднялись вверх і не дивлячись на те, що там живе багато народів різних націй, вона не тільки не розпадається, а навпаки складає дуже міцну державу – все це посвідчує, що федерація не є розпад, а є лад порядок в державі. Тільки буржуї та темні сили кажуть, що федерація є розпад...

Платформа списку № 5.

№ 5 стоїть: 1) щоб устрій в Росії був – федеративно-демократична Росія з автономією др. народів;

2) земля щоб перейшла без викупу трудовому селянству;

3) щоб був заключений мир без анексій і контрибуцій на праві самовизначення народів;

4) щоб був встановлений 8 годинний робоч[ий] день;

5) щоб були затверджені всі свободи;

6) щоб був соціалізм.

Список № 5 склався з'їздами від селянства, як повітових так і губерніальних і Українських соціалістичних партій с[оціал]-р[еволюціонерів] і с[оціал]-д[емократів] і спільно склали список № 5...

Російські соціалісти не можуть добре знати що потрібно для України, позаяк багато із них мало жили на Україні, а другі і зовсім не жили тут, а тому не можуть знати що і потребувати українському народу. Українські кандидати всі з Катеринославщини, а тому і знають чого потрібно народові з яким він живе, жив і від якого він обраний в кандидати в Уст[ановчі] збори.

[...] Голова зборів перед читанням Універсала пояснює з кого зложена Центральна Рада і Генеральний Секретаріат, а також що означає Універсал. Член Центральної Ради Є. Іванченко читає третій Універсал, після чого він пояснює склад Ц[ентральної] Р[ади], і яке вона має значіння і як до неї відносяться люди України. Під кінець засідання голова докладно пояснює головні пункти Універсала.

Голова зборів
Заступник голови
Писар

А. Павлюк
І. Похило
Черняк

Державний архів Запорізької області. Ф. Р-74. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 25–26зв. Рукопис. Оригінал.

№ 6

Циркуляр

Олександрівської повітової ради Катеринославської губернії про збори коштів на проведення заходів для забезпечення правопорядку у повіті

6 грудня 1917 р.

Виписка резолюцій з'їзду повітової ради від 5 грудня 1917 р.

Про владу: визнаючи в цей бурхливий і відповідальний час потребу для охорони здобутків революції і спокою в повіті твердої влади, яка б спиралась на всі верстви громадян повіту: селян, робітників, трудової інтелігенції і інших, а також, вважаючи дуже необхідним продовження організації людної села, організації учителів міста і повіту, технічних сил повіту і знаючи, що такою владою стала на Україна Центральна Рада, в губернії – губерніальна, а в повітах – повітові ради, з'їзд повітової ради ухвалив: 1) твердо проводити в життя постанови всіх цих органів з Центральною Радою, і Генеральній секретаріат стоятимуть на сторожі інтересів трудового народу; 2) для охорони

спокою в повіті повинні бути вжиті всі средства і сили, як військові, так і громадянські.

Про фінансову справу повітової ради: позаяк уся влада на повіті перейшла до повітової ради і перед нею стоїть широкий шлях будівництва, а також потреба одержувати озброєне військо для охорони ладу на повіті, обложить на ці потреби усі землі повіту по 10 копійок з десятини і вислати ці кошти комітету якомога скоріше і не пізніше 10–15 сього грудня (декабря).

Сповіщаючи ці резолюції для оголошення всьому селянству, Комітет прохає волосні земства виконати ці постанови необмовмо і точно.

Комітет повітової ради звертає особливу увагу як волосній інституції, так і всіх селян на те, що повітова рада, як правомочний орган Центральної ради на повіті, стала твердо на сторожі усіх здобутків революції і охорони ладу на повіті.

Членам повітової ради комітету видані для зборів коштів уповноваження. Город буде також обложен цим податком.

За голову
Член-писар

А. Павлюк
Е. Дяченко

Державний архів Запорізької області. Ф. 48. Оп. 2. Спр. 2. Арк. 62а. Машинопис. Копія.

The analysis of the events of period of Ukrainian National Revolution on Zaporizhzhya Region is given. There is presented the collection of archival documents describing the process of creation and establishment of the Ukrainian authorities on Zaporizhzhya Region.

Key words: the Ukrainian National Revolution; the Olexandrivsk County Congress; the Olexandrivsk City Council; the Olexandrivsk Ukrainian Military Council; the “Prosvita” Ukrainian Association; free Cossacks.